

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Фурмана Віталія Васильовича на тему: «Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Висновок підготовлений за результатами публічної презентації дисертації на тему «Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів», виконаної здобувачем кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Фурманом Віталієм Васильовичем на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», що відбулася на засіданні Міжкафедрального наукового семінару юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 7 від 27 грудня 2024 р.).

Науковий рівень дисертації відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертація містить науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, а саме: розроблені нові науково-обґрунтовані положення щодо теоретичних та практичних аспектів здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів.

Актуальність теми та її зв'язок з науковою тематикою факультету.

Здатність людини отримувати, використовувати, переробляти, зберігати інформацію - важлива передумова її існування у суспільстві. Конституція України не використовує термін «право на інформацію», проте зміст норми ч.2 ст.34 Конституції передбачає право людини вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Відсутність у тексті Основного Закону окремого права на інформацію створює певні складнощі у процесі правозастосування, зокрема, з огляду на його реалізацію, яка можлива у вигляді здійснення особою дій, пов'язаних із пошуком і (чи) отриманням інформації, що взаємно доповнюють одна одну та позначають дві сторони одного й того ж відношення, а в сукупності складають намір та результат, який забезпечується правом однієї сторони шукати та обов'язком іншої сторони надати, забезпечити отримання інформації.

Системне оновлення законодавства актуалізує розробку нових конституційно-правових підходів та удосконалення існуючого порядку забезпечення та здійснення права на інформацію, враховуюче те, що досліджуване право є важливим аспектом демократичного режиму здійснення державної влади, тому діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб у контексті змісту права на

інформацію відповідає принципу інформаційної відкритості, покликаному забезпечити доступність інформації, яка представляє суспільний інтерес або стосується особистих інтересів людини, систематичного інформування суспільства, громадян про рішення, що готуються чи прийняті. Аналіз наукової літератури свідчить про необхідність теоретичного переосмислення наявних досліджень, особливо враховуючи, критерії обмеження свободи інформації, що набуває дедалі більшої актуальності у ХХІ столітті – столітті інформаційного суспільства.

Теоретичне підґрунтя дослідження складають наукові праці вітчизняних та закордонних дослідників з питань забезпечення, охорони та захисту прав людини, зокрема, таких як В. Букач, О. Буханевич, С. Грицкевич, В. Демиденко, Є. Єдаменко, Н. Задорожня, Н. Камінська, Н. Карпачова, М. Ковалів, А. Колодій, О. Легка, В. Лутковська, О. Марцеляк, О. Назарчук, А. Олійник, Б. Параховський, В. Свердліченко, Г. Яворська та ін. Інформаційні права людини досліджувалися такими науковцями, як І. Алексеєнко, І. Арістова, К. Беляков, В. Брижко, В. Вітів, Ж. Вірна, Р. Калюжний, Т. Костецька, О. Кохановська, А. Марущак, Л. Орел, В. Пилипчук, О. Селезньова, О. Тихомиров, В. Ткаченко, Н. Ткачук, К. Токарева та ін. Окремі питання забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану знайшли свій вияв у працях таких науковців, як О. Гавриленко, Х. Маркович, Р. Мельник, Н. Петечел, Г. Петрова, О. Скрипнюк, Т. Чубко та ін.

Дисертаційна робота виконана відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, схваленої Указом Президента України від 24 березня 2021 року, Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року, згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація №0118U003140) та кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права за темами «Правові механізми забезпечення, охорони і захисту прав людини» (держ. номер: 0122U002369), «Права людини в умовах воєнного стану: реалізація, гарантії та захист» (держ. номер: 0124U004605).

Отже, є підстави стверджувати достатню обґрунтованість обраної теми дослідження та потребу її розробки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній правовій науці запропоновано вирішення науково-теоретичних та практичних проблем щодо сутності політичної функції держави, особливостей її реалізації в умовах воєнного та післявоєнного стану.

Наукова новизна отриманих у дисертаційному дослідженні результатів полягає у комплексному дослідженні правового забезпечення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері.

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у наступному:

вперше

- запропоновано визначення поняття конституційного права на інформацію як сукупності правомочностей з пошуку, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту будь-якого виду інформації у встановленому законом порядку з дотриманням вимог національної безпеки, інформаційної безпеки держави, суспільства та особи з метою забезпечення основоположних конституційних прав, свобод та інтересів людини. Відповідно пропонується внести зміни до статті 34 Конституції України;

- враховуючи причини, динаміку, швидкий розвиток та характер перебігу надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру, що вимагає оперативного реагування, запропоновано надати право введення режиму надзвичайного стану на відповідних територіях обласним державним адміністраціям (військовим обласним адміністраціям) з внесенням відповідних змін до статті 5 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану»; вдосконалено:

- положення про характерні риси особливих конституційних правових режимів, зокрема: 1) можливість їх запровадження прямо чи опосередковано передбачається Основним Законом і конкретизується в поточному законодавстві; 2) фактичною підставою їх введення є ситуація екстраординарного характеру, що загрожує нормальному існуванню, розвитку суспільства та держави і несе загрозу правам і свободам населення; юридичною – прийняття законодавчого акту про їх введення; 3) мають тимчасовий характер: безумовно визначений або умовно невизначений, з обов'язковою вказівкою на необхідність усунення умов, що послужили підставою їх введення; 4) метою їх запровадження є не обмеження прав і свобод людини, а їх охорона, захист, створення умов для відновлення правопорядку, нормалізації обстановки в країні;

- розуміння соціальних мереж одночасно як засобу комунікації, форми здійснення права на доступ до інформації, способу поширення, використання та обміну інформаційними ресурсами з метою впливу на суспільну думку, процес прийняття важливих суспільно значущих рішень;

- положення щодо способів поширення дезінформації в умовах воєнного стану, зокрема щодо віднесення до них розповсюдження фейків (перекручених новин, сфабрикованих журналістських матеріалів, замаскованих під новини, статті, аналітику тощо, які переважно поширюються через медіа та соціальні мережі у формі постів (зазвичай, від імені очевидців певної події), фото (світлин, що були оброблені в графічних редакторах таким чином, щоб викривити інформацію), відеоматеріалів, що містять підтвердження псевдофактів, з метою введення в оману, посіяння сумнівів, паніки) та діпфейків як їх різновиду (реалістичних відео- чи аудіозаписів, створених за допомогою штучного інтелекту, в яких замінений візуальний і звуковий контент створює ілюзію реальності);

- положення щодо способів встановлення обмежень права особи на інформацію в умовах особливих правових режимів, а саме через пряму заборону певних дій, вилучення тієї чи іншої правомочності зі змісту даного права, визначення спеціального порядку реалізації права, за умови збереження його сутнісного змісту та з врахуванням принципу презумпції відкритості публічної інформації;

набули подальшого розвитку положення щодо:

- застосування спеціально-дозвільного типу правового регулювання, заснованого на принципі «заборонено все, крім того, що дозволено» для забезпечення захисту загальнонаціональних інтересів, державної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану;

- розгляду права на доступ до інформації як складової права на інформацію та окремого права людини, що включає в себе гарантовану можливість вільно шукати, збирати інформацію у будь-який не заборонений законодавством спосіб, одержувати від інших суб'єктів інформацію, що отримана / створена ними в процесі реалізації передбачених законом повноважень та/або знаходиться у їх володінні, та зберігати її з можливістю використання її в подальшому;

- розуміння цифрових платформ (багатопрофільних онлайн-сервісів) як програмних / програмно-технічних засобів, сукупності інформаційних технологій та / або інформаційних систем, що забезпечують доступ до цифрового середовища та розміщеної в ньому інформації, можливість спільного використання їх активів через мережу Інтернет одночасно необмеженою кількістю осіб. До обов'язків оператора платформи належить надання всім зацікавленим особам послуги онлайн комунікації, застосовуючи ранжування або індексацію контенту, товарів або послуг, пропонованих або надаваних онлайн третіми особами; або об'єднання декількох осіб з метою обміну контентом, послугами;

- доцільності оцінювання дезінформації за аналогією з критеріями аналізу мови ворожнечі, визначених Рабатським планом дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті ООН 2012 року, зокрема, за контекстом, суб'єктом, який поширює дезінформацію, наміри поширення, зміст, форма, ступінь публічності та соціальних і політичних обставин, за яких було вжито такі висловлювання, ймовірність реалізації закликів до виправдовування, підтримки агресії, дії агресора тощо.

- розуміння публічних заперечень та публічних закликів як дій з чітко вираженим інформаційним характером, основний зміст яких полягає у передачі, поширенні, доведенні до відома невизначеного кола осіб певної інформації у будь-який спосіб та у будь-яких формах (через соціальні мережі, засоби масової інформації, публічні виступи, розповсюдження звернень, листівок тощо) з метою спонукання їх до вчинення певних діянь;

- необхідності врахування при кваліфікації діянь, передбачених частинами 2, 4, 5 та 6 статті 111-1 положень статей 50, 51, 56 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та статті

63 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., в контексті обов'язку держави-окупанта підтримувати нормальні умови життя на окупованій території.

Метою дослідження є розробка нових науково-обґрунтованих положень щодо теоретичних та практичних аспектів здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів, а також пропозицій з удосконалення законодавства з питань з реалізації права на інформацію.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в роботі обґрунтовано нові науково-теоретичні та прикладні положення щодо здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів.

Серед нових результатів можна виокремити такі найбільш істотні:

- проаналізовані наукові підходи до визначення поняття, ознак та видів особливих правових режимів, виділені їх особливі риси;
- виявлені основні системні проблеми здійснення конституційного права людини на інформацію в умовах надзвичайного і воєнного стану;
- виявлені та охарактеризовані особливості здійснення права збирати та зберігати інформацію, права на доступ до окремих видів інформації в умовах особливих правових режимів;
- виявлені та охарактеризовані особливості здійснення права на використання та поширення інформації в умовах особливих правових режимів;
- систематизовані встановлені законодавчі обмеження щодо здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів;
- виявлені та охарактеризовані особливості притягнення до відповідальності за порушення конституційного права на інформацію, законодавчих обмежень його здійснення в умовах особливих правових режимів.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в результаті дослідження положення та висновки можуть бути застосовані: у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження питань правового забезпечення здійснення конституційних прав і свобод людини в умовах особливих правових режимів; у законотворчій діяльності – для удосконалення законодавчих положень щодо здійснення права на інформацію (розроблені законопроекти про внесення змін до статті 34 Конституції України та статті 119 Закону України «Про медіа», пояснювальні записки до них); у правозастосовній діяльності – для вироблення рекомендацій щодо реалізації права на доступ до інформації (при підготовці та наданні методичної допомоги в проведенні навчань та оперативних нарад для суддів та працівників апаратів судів, при здійсненні судочинства, при розробці проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення питань, пов'язаних із забезпеченням

реалізації права на доступ до публічної інформації); у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр), «Міжнародний захист прав людини» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр).

Основні положення дослідження, висновки та пропозиції викладено на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, як-от, Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Права людини – пріоритет сучасної держави» (10 грудня 2021 р., м. Одеса), «Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (28 квітня 2022 р., м. Вінниця), «Весняні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (20 квітня 2023 р., м. Вінниця), «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми» (26 травня 2023 р., м. Вінниця), «Осінні юридичні читання – 2023» Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. (23 листопада 2023 р. м. Вінниця), «Україна в умовах сучасного турбулентного світу» (18 червня 2024 р., м. Харків); Міжнародні науково-практичні конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (18 листопада 2022 р., м. Одеса).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертаційній роботі. Визначальними методологіями дослідження є діалектична та системна методології. Використання діалектичної методології дозволило уточнити поняття конституційного права на інформацію, права на доступ до інформації, їх взаємозв'язок (п.п. 1.1, 2.1), виділити характерні риси особливих правових режимів (п. 1.1.), законодавчі зміни щодо визначення підстав відповідальності за порушення конституційного права на інформацію в умовах воєнного стану (п. 3.2). Застосовуючи системний метод, була обґрунтована доцільність виділення окремого конституційного права на інформацію (п. 1.1), сформоване комплексне розуміння підстав і способів обмеження права на інформацію в умовах особливих правових режимів (п. 3.1). Історичний метод використовувався при дослідженні становлення і розвитку нормативних засад права на інформацію в умовах особливих правових режимів (п.1.2.). Порівняльно-правовий та спеціально-юридичний методи використовувалися для встановлення відповідності положень національного законодавства про доступ до інформації міжнародним стандартам; системно-структурний метод - для аналізу особливостей реалізації права збирати та зберігати (п. 2.1.), поширювати та використовувати (п. 2.2) інформацію. З використанням прийомів та засобів техніко-юридичного аналізу (юридичної термінології, юридичних конструкцій) проаналізовані наявні законодавчі положення щодо здійснення права на інформацію та розроблені відповідні зміни до Конституції України та поточного законодавства України.

Список праць, опублікованих за темою дисертації

За темою дисертаційного дослідження опубліковано 3 наукові статті у фахових наукових виданнях України, а також 7 тезах доповіді на науково-практичних конференціях, а саме:

наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Турченко О.Г., Фурман В.В. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №5. С.107-113. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/22.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.20>

2. Фурман В.В. Право на інформацію в системі конституційних прав людини і громадянина. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. №1. С. 100-110. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/16164/16058>. DOI 10.31558/2786-5835.2024.1.11

3. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за поширення певних видів інформації в умовах режиму воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18: Право* : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 41. С. 94-103. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/46114>. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.13>

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Фурман В. В. Звернення громадян як реалізація права на інформацію: проблемні питання. *Права людини – пріоритет сучасної держави: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА». Одеса, 2021. С. 398-400. URL: <http://surl.li/trgfag>

2. Фурман В. В. Відповідальність за порушення права на інформацію. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «*Весняні юридичні читання – 2022*» *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки* (м. Вінниця, 28 квітня 2022 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 161-164. URL: <https://cutt.ly/THFLLRd>

3. Фурман В. В. Обмеження щодо оприлюднення певних видів інформації в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія»* (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 565-570. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24522>

4. Фурман В.В. Поняття та зміст конституційного права на інформацію. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Весняні*

юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (м. Вінниця, 20 квітня 2023 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 206-208. URL: <https://law.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/16/2023/05/zbirnyk-vesnyani-chytannya-2023.pdf>

5. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації як обмеження права на інформацію. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 26 травня 2023 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С.157-161.

6. Фурман В.В. Право на інформацію в системі прав людини. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2023» Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (м. Вінниця, 23 листопада 2023 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С.228-231.

7. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за інформаційну діяльність у співпраці з державою-агресором. *Україна в умовах сучасного турбулентного світу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (XXXVI Харків. політол. читання, м. Харків, 18 черв. 2024 р.)* / [редкол.: Требін М. П. (голова), Бліхар В. С., Герасіна Л. М. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики, Харків. асоц. політологів. – Харків : Право, 2024. С. 36-39.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Фурмана Віталія Васильовича «Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам п. п. 6, 7, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та може бути представлена до публічного захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні:

декан юридичного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор

Ірина КОВАЛЬ

